

عوامل وحدت و انسجام در قرآن و حدیث

معصومه بخشی
عضو حلقه علمی بلاغ خاوران

چکیده: در آیات متعددی از قرآن کریم انسان‌ها امت واحده خوانده شده‌اند و بر اهمیت اتحاد و همبستگی میان مسلمانان تأکید شده است. همچنین روایات متعددی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام موجود است که همگی نمایان‌گر نقش مهم اتحاد و انسجام میان ملت‌های مختلف با قومیت‌های متفاوت است. در این مقاله به عوامل وحدت از منظر قرآن و سنت و نهج البلاغه پرداخته شده است و همچنین به نماد وحدت در امت اسلامی و ... اشاره گردیده است. **واژگان کلیدی:** عوامل وحدت، اتحاد، انسجام، نماد وحدت، زمینه وحدت.

مقدمه

اتحاد و همبستگی میان رهبری جامعه و آحاد مردم از جمله عوامل موفقیت مسلمانان بوده است. رهبر در جامعه اسلامی نقش تعیین‌کننده‌ای در جهت‌دهی حرکت‌های مردمی بر عهده دارد. با نگاهی به تاریخ اسلام درمی‌یابیم که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله از همان آغاز، درس اتحاد و همبستگی را به یاران خویش می‌داده و لزوم اخوت و برادری به معنای واقعی را برای آنها تبیین می‌کرده‌اند. هویت اجتماعی، درک ما از این مطلب است که چه کسی هستیم و دیگران کیستند و یا اینکه دیگران از خودشان و ما چه درکی دارند. از این رو، هویت اجتماعی، محصول

توافق و عدم توافق است و می‌توان در باب آن نیز به چون و چرا پرداخت! گذشته از چون و چراهایی که به گفته ریچارد جنکینز در خصوص هویت اجتماعی جاری است، یک نکته مسلم و قطعی می‌باشد و آن اینکه بنیاد اتحاد ملی را تصویر هر فرد از خود و دیگران تشکیل می‌دهد. به عبارت دیگر، هویت اجتماعی مبنای وفاق ملی است و اگر به هر دلیلی این هویت خدشه‌دار گردد، می‌توان پیش‌بینی نمود که اتحاد ملی متزلزل شود و در نهایت از هم بگسلد. برای جلوگیری از این رخداد و تقویت اتحاد ملی، لازم است تا نسبت به سامان‌بخشی به هویت اجتماعی حساس بوده و برای آن طرح و برنامه داشته باشیم.

با تأمل در آیات قرآن مجید و سیره ائمه معصومین علیهم‌السلام و عمل به آموزه‌های آنها می‌توان تفرقه را از دل‌ها زدود و درصدد تداوم هویت اجتماعی برآمد. در مقاله حاضر راه‌های رسیدن به اتحاد در قرآن و سنت مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

عوامل ایجاد وحدت

الف. عوامل ایجاد وحدت از منظر قرآن

۱. توحید

از دیدگاه قرآن، انسان‌ها بر فطرت توحیدی آفریده شده‌اند و جامعه انسانی ابتدا یک جامعه و امت واحد بوده است، اما بروز اختلافات میان آنها باعث شده تا خداوند پیامبران را برای حل این اختلافات مبعوث کند تا مردم را به سوی توحید و فطرت توحیدی و صراط مستقیم و تشکیل امت واحد دعوت کنند. بحث اصلی این آیه، چگونگی پیدایش دین و مذهب و اهداف و مراحل مختلف آن است.

نخست می‌فرماید: «انسان‌ها (در آغاز) همه امت واحدی بودند» ﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ و در آن روز تضادی در میان آنها وجود نداشت. زندگی بشر و اجتماع او ساده بود. فطرت‌ها دست نخورده، هوی و هوس و انگیزه‌های اختلاف و کشمکش در میان آنها ناچیز بود و خدا را طبق فرمان فطرت می‌پرستیدند، اما با ظهور اجتماع، اختلاف‌ها و تضادها به وجود آمد و خداوند پیامبران را برانگیخت تا مردم را بشارت دهند و انذار کنند.

﴿وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾ در اینجا مردم

۱. جیکنز ریچارد، هویت اجتماعی، ترجمه تورج یار احمدی، صص ۷ و ۸.

به دو گروه تقسیم شدند: گروهی مؤمنان راستین هستند که در برابر حق تسلیم شدند و برای پایان دادن به اختلافات به کتب آسمانی و تعلیمات انبیا بازگشتند و به حق رسیدند و لذا می‌فرماید: «خداوند، مؤمنان از آنها را به حقیقت آنچه در آن اختلاف داشتند به فرمان خود هدایت فرمود.»^۱

به عنوان نمونه، درباره قوم یهود بعد از دور شدن آنها از تعالیم آسمانی موسی عَلَيْهِ السَّلَام و اختلاف در کتاب او، در آیه ۱۲۴ سوره نحل می‌خوانیم:

﴿ إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾^۲ «تحریم‌های «روز شنبه» برای یهود فقط به عنوان یک مجازات بود که در آن هم اختلاف کردند و پروردگارت روز قیامت، در آنچه اختلاف داشتند، میان آنها داوری می‌کند!»

تعالیم و دستورات پیامبران و انبیای الهی، از آدم تا خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همه در یک مسیر و با یک هدف و از یک مبنا و منشأ بوده، لذا طبیعیست که قرآن بر رسالت انبیای عظام، مهر تأیید زده و بدین طریق ملت‌های پیرو آنها، از جمله یهودیان و مسیحیان را در پیوند با مسلمانان قرار داده و اشتراک در توحید و نبوت و معاد را متذکر پیروان این ادیان الهی گردانیده و آنها را به حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات میان خود و یکدیگر و به دنبال آن وحدت و همبستگی دینی و ایمانی فرا خوانده است.^۳

اگر چه دین در نزد خدا، اسلام به معنای تسلیم است و همه انبیا در این معنا مسلم بوده‌اند و تنها شریعت مورد قبول نزد پروردگار، همانا آخرین و کامل‌ترین شرایع یعنی اسلام است، ولی در نهایت همه انسان‌ها و پیروان ادیان آسمانی به ندای فطرت خود پاسخ می‌دهند و با فراهم شدن زمینه جهانی، به دین اسلام گرویده و در مسائل، هماهنگ و متحد می‌شوند.

توحید، تمام یکتاپرستان را متحد می‌کند، به گونه‌ای که تمام افراد به واسطه قبول کردن بندگی خدا، در حقوق و تعهدات برابر می‌شوند و جز در مقابل امر خداوند تسلیم نمی‌شوند و باور دارند که او حاکم علی‌الاطلاق ایشان است و حقیقتی است که همگی را به هم پیوند می‌دهد.^۴

۱. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲، صص ۹۵ و ۹۶.

۲. نحل/۱۲۴.

۳. احمد موثقی، استراتژی وحدت در اندیشه سیاسی اسلام، ص ۶۸.

۴. همان، ص ۶۹.

خداوند به پیامبرش می‌فرماید: «نفرستادیم تو را مگر برای رحمت جهانیان» رحمت نبوت پیامبر اسلام ﷺ عمومی است و تمام انسان‌ها را فرا گرفته و آنان را از شرک دینی و اجتماعی و از عبودیت و اطاعت غیر آفریدگار نجات داده و همه را تحت لوای توحید درآورده و تمام امتیازات جنسی و نژادی و فردی را از بین برده و ملیت و نژاد و طبقه‌ای را که دارای امتیاز باشد، لغو نموده است!

۲. تمسک به حبل الله

خداوند متعال در قرآن مجید می‌فرماید:

﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾^۱؛ «و همگی به ریسمان خدا - قرآن و اسلام، و هرگونه وسیله وحدت-، چنگ زنید و پراکنده نشوید و نعمت بزرگ خدا را بر خود، به یاد آرید که چگونه دشمن یکدیگر بودید و او میان دل‌های شما، الفت ایجاد کرد و به برکت نعمت او، برادر شدید! و شما بر لب حفره‌ای از آتش بودید که خدا شما را از آن نجات داد؛ این چنین، خداوند آیات خود را برای شما آشکار می‌سازد؛ شاید پذیرای هدایت شوید.»

قرآن مجید تمسک به حبل الله را نماد وحدت می‌داند. حال که حبل الله محور وحدت بین مسلمانان است، باید دانست که مراد از حبل الله چیست؟ یکی از بارزترین خصوصیات حبل الله آن است که مسلمانان را از گمراهی نجات داده و آنان را به راه راست رهنمون می‌شود. کسی که به حبل الله متمسک شود، گمراه نخواهد شد.

برای فهم معنای حبل الله می‌توان به حدیث متواتر ثقلین مراجعه کرد. متن حدیث از این قرار است: قال رسول الله ﷺ: «إني تارك فيكم الثقلين كتاب الله و عترتي أهل بيتي ما إن تمسكتم بهما لن تضلوا أبداً»؛ پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «من در میان شما دو شیء گران بها باقی می‌گذارم، یکی قرآن و دیگری اهل بیتم، اگر به هر دوی اینها متمسک شوید، ابداً گمراه نخواهید شد.»

درباره حبل الله گفته شد که یکی از خصوصیات آن هدایت‌گری و جلوگیری از گمراهی است. در این حدیث نیز دو چیز باعث هدایت و رفع گمراهی معرفی شده‌اند:

۱. اداره پژوهش و نگارش، کتاب وحدت، ص ۵۸.

۲. آل عمران/۱۰۳.

یکی کتاب خدا و دیگری اهل بیت پیامبر علیهم السلام.

بنابراین تمسک به قرآن کریم و اهل بیت پیامبر که همان حبل الله هستند و عمل به فرامین آنها، مسلمانان را به وحدت واقعی خواهد رساند.
نکته قابل توجه در این حدیث این است که پیامبر صلی الله علیه و آله قرآن و عترت را با هم باعث هدایت می‌داند. یعنی تمسک به هر کدام از این دو بدون دیگری کامل نیست و باعث هدایت نخواهد بود.

۳. تولی و تبری

این دو اصل به عنوان اصول عمده سیاست داخلی و خارجی اسلام، نقش تعیین کننده‌ای در حفظ وحدت و جلوگیری از تفرقه بین مسلمانان برعهده دارند.
«قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْتَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ»؛ «برای شما سرمشق خوبی در زندگی ابراهیم و کسانی که با او بودند وجود داشت، در آن هنگامی که به قوم مشرک خود گفتند: (ما از شما و آنچه غیر از خدا می‌پرستید بیزاریم؛ ما نسبت به شما کافریم و میان ما و شما عداوت و دشمنی همیشگی آشکار شده است؛ تا آن زمان که به خدای یگانه ایمان بیاورید! جز آن سخن ابراهیم که به پدرش - عمویش آزر - گفت و وعده داد که برای تو آموزش طلب می‌کنم و در عین حال در برابر خداوند برای تو مالک چیزی نیستم و اختیاری ندارم پروردگارا! ما بر تو توکل کردیم و به سوی تو بازگشتیم و همه فرجام‌ها به سوی توست!».

«إِنَّمَا يَنْهَاكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِّن دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوْلُوهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ»؛ «تنها شما را از دوستی و رابطه با کسانی نهی می‌کند که در امر دین با شما پیکار کردند و شما را از خانه‌هایتان بیرون راندند یا به بیرون راندن شما کمک کردند و هر کس با آنان رابطه دوستی داشته باشد، ظالم و ستمگر است!»

«وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ

۱. ممتحنه/۴.

۲. ممتحنه/۹.

اللَّهِ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ»؛^۱ «و به یاد آورید نعمت خدا را بر شما و پیمانی را که با تأکید از شما گرفت، آن زمان که گفتید: (شنیدیم و اطاعت کردیم)! و از مخالفت فرمان خدا بپرهیزید که خدا، از آنچه درون سینه‌هاست، آگاه است!»
 ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾؛^۲ «و کسانی که ولایت خدا و پیامبر او و افراد باایمان را بپذیرند، پیروزند؛ زیرا حزب و جمعیت خدا پیروز است.»

و نیز در آیه ۴ سوره صف، خداوند کسانی را که در راه او قتال می‌کنند، بصورت «صف» و متحد و یکدست خوانده که مورد محبت و علاقه خداوند متعال قرار می‌گیرند.

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُومٌ﴾؛ «خداوند کسانی را دوست می‌دارد که در راه او پیکار می‌کنند؛ گویی بنایی آهنین‌اند!»
 بنابراین با تدبیر در آیات قرآن به خوبی می‌توان مشاهده کرد که خداوند بارها در آیات مختلف، مسلمانان را به وحدت و حفظ انسجام فراخوانده است. وحدتی که باعث پیوند قلوب مسلمانان به یکدیگر می‌گردد و نویدبخش پیروزی حق بر باطل است.

۴. حریت و برادری اسلامی

قرآن مجید در آیات متعدد تذکر داده است که خالق تمام موجودات یکی است. از جمله فایده‌های این تذکر این است که انسان بفهمد تنها بنده خداست و از قید اطاعت و بردگی دیگران آزاد است. علاوه بر آن، او را متوجه می‌کند که همه انسان‌ها یک منشأ دارند و مادر و پدر همگی ایشان یکی است.^۳

«ای مردم از پروردگارتان پروا داشته باشید که شما را از یک انسان آفرید و همسر او را از جنس او آفرید و از آن دو مردان و زنان فراوانی را منتشر ساخت.»^۴

۵. صلۀ ارحام

اسلام در مورد صلۀ رحم بسیار سفارش کرده است. در قرآن کریم می‌خوانیم:

۱. مائده/۷.

۲. مائده/۵۶.

۳. همان، ص ۱۵۸.

۴. نساء/۱.

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴾^۱؛ «و بترسید از خدایی که به نام او از یکدیگر در خواست می کنید (همگی به عظمت او اعتراف می کنید و هر گاه می خواهید از یکدیگر چیزی بپرسید و بگیرید، نام مقدس او را مطرح می کنید و می گوید تو را به خدا ...) و از خویشاوندان بهراسید که مبدا قطع رابطه کنید. همانا خداوند رقیب (و مراقب) شماست.»

﴿ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ * وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرُؤُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴾^۲؛ «عاقلان کسانی هستند که آنچه خداوند متعال امر به پیوند آن کرده (مانند صلۀ رحم و دوستی پدر و مادر و محبت اهل ایمان) اطاعت می کنند و از خدا می ترسند و به سختی هنگام حساب می اندیشند ... اینها در عاقبت جایگاهی نیکو دارند.»

﴿ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ * أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ ﴾^۳؛ «آیا شما (منافقان) اگر از فرمان خدا و اطاعت قرآن روی بگردانید، یا در زمین فساد و قطع رحم کنید، باز هم امید (نجات) دارید. همین منافقان هستند که خدا آنها را لعن کرده و گوش و چشمشان را کر و کور گردانیده است.»

بنابراین صلۀ رحم از مهم ترین نکاتی است که در آیات قرآن کریم نسبت به آن توجه ویژه شده است. در حقیقت همبستگی خانوادگی منجر به همبستگی اجتماعی و در سطح وسیع تر همبستگی ملی می گردد.

ب) عوامل وحدت از منظر سنت

پیامبر اکرم، از بعثت تا رحلت همواره در آموزش ها و رفتار خود در جهت نفی تفرقه و اختلاف، تحکیم پایه های وحدت، همبستگی و اخوت میان مسلمانان و حتی تفاهم با غیرمسلمانان گام نهاده است.

۱. نساء/۱.

۲. رعد/۲۱ و ۲۲.

۳. محمد/۲۲ و ۲۳.

الف. سیره عملی پیامبر ﷺ در ایجاد وحدت

۱. توحید محوری

سیره عملی پیامبر ﷺ در رابطه با وحدت مسلمانان از همان ابتدا در اعلام شعار توحید متجلی گردید. مسلمانان بر اساس اعتقاد محوری توحید، برای از بین بردن علل و عوامل تفرقه و مرزهای کاذب بین افراد جامعه، جامعه‌ای اسلامی به نام «امت» را بنا نهادند. این امر در میان اعراب بادیه‌نشین که به نفاق و دورویی معروف بودند، انجام می‌گرفت. اما اسلام، قبایل عرب را تحت لوای خود گرد آورده و به دل‌هایشان الفت بخشید. تعصب‌های جاهلیت را از میان برد و کینه‌های ریشه‌گرفته در روزگاران قدیم در میان آنها را محو کرد. همه مطیع فرمان پیامبر ﷺ و دستورات قرآن شدند و از این طریق در عربستان دولت مرکزی نیرومند و ملیتی بر هم‌کیشی و اسلامیت به نام «امت» به وجود آمد.

۲. برقراری انسجام میان مهاجر و انصار

اقدام مهم دیگر پیامبر اکرم ﷺ برای ایجاد وحدت بین امت اسلامی، متحد کردن مسلمانان مهاجر و انصار، تحت لوای پیمان‌های اسلام بود. منشور این پیمان‌ها، مسلمانان را هر چه بیشتر به هم نزدیک می‌کرد و روابط دینی و پایه‌های عقیدتی تشکلیها و تجمع‌های مردمی را تنظیم و تحکیم می‌کرد. طی این پیمان‌ها اعلام می‌شد که مسلمانان امت واحده، متحد و مستقل علیه دشمنان و مستکبران هستند.

۳. برقراری اتحاد

همچنین عقد پیمان برادری و اخوت میان مهاجرین و انصار و بین قبایل انصار، ابتکاری بی‌سابقه بود که دشمنان اسلام بالاخص یهود و منافقان را ناامید و اختلافات میان دو جناح عمده اهل مدینه را ریشه‌کن کرد. از سوی دیگر، وصلت پیامبر ﷺ با قبایل مختلف و افراد تازه‌مسلمان و یا افراد سرشناس مخالف که بیشتر در مدینه صورت گرفت، آنها را با اسلام خویشاوند می‌نمود که این خود گامی مهم در راه ایجاد وحدت بود.

موارد یادشده نمونه‌هایی از سیره عملی حضرت رسول اکرم ﷺ بود. در سخنان گهربار آن حضرت نیز نمونه‌های فراوانی در موضوع بحث یافت می‌شود که به برخی از آنها اشاره می‌شود. امید که همواره عامل به گفتار و رفتار ایشان باشیم.

ب. وحدت در کلام رسول خدا ﷺ

با مطالعه سیره پیامبر ﷺ در می‌یابیم که ایشان مسلمانان را به اتحاد و همبستگی

و دوری از از هم گسیختگی فرا می خواندند.

کارنامه درخشان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مملو از تلاش‌ها و فعالیت‌های دقیق و عمیق فراوانی برای هموار ساختن راه‌های ایجاد وحدت و پیوستگی میان مسلمانان است. حضرتش در اندیشه و علم و عمل با تعصبات قومی و نژادی که مانعی بزرگ در برابر اتحاد مسلمانان بود، مقابله می کردند و همواره به وحدت و برادری و عزت و مودت فرا می خواندند.

در نگاه ژرف پیامبر صلی الله علیه و آله، درون‌مایه اصلی وحدت و اتحاد بین مسلمانان از هر قوم و نژاد و ملیت، «ایمان به خدا» است. به همین دلیل درصدد خالص و ناب گردانیدن ایمانها و باورها برآمده، معتقد بودند که هر چه این خلوص و صفا فزونی یابد، مهرها و مودت‌ها و محبت‌ها نیز رو به تزاید می‌رود و دل‌ها به هم می‌پیوندند و به وحدت و صمیمیت و اتحاد می‌رسند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله در مناسبت‌های مختلف این مطلب را گوشزد کرده‌اند؛ از آن جمله فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى رَضِيَ لَكُمْ ثَلَاثًا وَ كَرِهَ لَكُمْ ثَلَاثًا رَضِيَ لَكُمْ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ وَ لَا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَ أَنْ تَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَ لَا تَفْرَقُوا وَ أَنْ تَسْمَعُوا وَ تُطِيعُوا وَ أَنْ تَنْصَحُوا لِلَّهِ مِنْ وَلِيِّ أَمْرِكُمْ وَ كَرِهَ لَكُمْ قَيْلٌ وَ قَالٌ وَ كَثْرَةُ السُّؤَالِ وَ إِيصَاعَةُ الْمَالِ؛ خداوند برای شما سه چیز را پسندیده و سه چیز را مکروه دانسته است، برای شما رضایت داده که پرستش نکنید مگر خدا را، هیچ چیز را شریک او قرار ندهید و اینکه به ریسمان خدا چنگ زنید و متفرق نشوید و اینکه خیرخواه کسی باشید که خداوند او را بر شما ولایت داده است و برای شما قیل و قال را و زیادی پرسش و از بین بردن مال را مکروه دانسته است.»

«الجماعة رحمة و الفرقة عذاب»^۱؛ وحدت مایه رحمت و تفرقه موجب عذاب است.»

«و لا تختلفوا فإن من كان قبلکم اختلفوا فهلكوا»^۲؛ اختلاف نکنید (و از آن دوری کنید)؛ زیرا آنان که پیش از شما اختلاف کرده‌اند، هلاک شدند.»
در روایتی حضرتش می‌فرماید: «الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشِيدُ بَعْضُهُ بَعْضًا» افراد با ایمان نسبت به یکدیگر همانند اجزای یک ساختمانند که هر جزء، جزء دیگر را محکم

۱. متقی هندی، کنز العمال، ج ۱، ص ۱۷۷ و ج ۱۵، ص ۸۲۸.

۲. همان، حدیث ۲۲۴۲.

۳. همان، ج ۱، ص ۱۷۷.

نگاه می‌دارد.^۱

و نیز فرمود: «الْمُؤْمِنُونَ كَالْتَفْسِ الْوَاحِدَةِ؛ مؤمنان همچون یک روحند.»^۲
نیز می‌فرماید: «مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ وَ تَزَاحُمِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ الْوَاحِدِ إِذَا اشْتَكَى بَعْضُهُ تَدَاعَى سَائِرُهُ بِالسَّهْرِ وَالْحَمَى؛ مثل افراد باایمان در دوستی و نیکی به یکدیگر، همچون اعضای یک پیکر است که چون بعضی از آن رنجور شود و به درد آید، اعضای دیگر را قرار و آرامش نخواهد بود.»^۳

ج) وحدت از منظر نهج البلاغه

حضرت علی علیه السلام بزرگ پرچمدار وحدت و انسجام میان مسلمانان در دوران حکومت‌شان بارها اعلام کردند که نقد حکومت و حتی مخالفت با آن تا آنجا پذیرفتنی است که باعث شکست اتحاد ملی نشود. حضرتش می‌فرماید:

«من تا روزی مخالفت را برمی‌تابم که به صفوف به هم پیوسته اتحاد مردم لطمه‌ای وارد نشود و تشّت در جامعه ایجاد نشود. اگر آنان به رأی سست و بی‌پایه خود اسرار ورزند و به هدفشان برسند و بتوانند مردم را گروه گروه کنند، آن روز نظم عمومی به هم می‌خورد و پایه‌های نظام سست می‌شود و جامعه به عقب برمی‌گردد و این آن چیزی نیست که بتوان آن را تحمل کرد.»^۴
امام علی علیه السلام می‌فرماید:

«از بلاهایی که به سبب اعمال زشت و نکوهیده بر سر ملت‌های پیش از شما آمد، بپرهیزید و احوال خوب و بد آنان را به یاد آورید ... اگر در احوال نیک و بد آنان بیندیشید، همان کاری را عهده‌دار شوید که عزیزشان کرد ... و از کارهایی که پشت آنان را شکست و قدرت آنان را از بین برد، دوری کنید ...»^۵

حضرت امیر علیه السلام در این خطبه به موضوعات مختلفی اشاره کرده‌اند. از جمله مهم‌ترین آنها علل پیروزی و شکست ملت‌هاست. از دیدگاه حضرت علیه السلام تفرقه، کینه‌توزی، دشمنی و یاری نکردن همدیگر، اصلی‌ترین این علت‌هاست. بنابراین اگر در جامعه‌ای این مشکلات رخنه کند، تباهی آن جامعه حتمی خواهد بود.

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۸، ص ۱۵۰.

۲. شیخ طبرسی، مجمع البیان، ج ۷، ص ۲۰۷.

۳. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۱، صص ۲۳۴-۲۷۴.

۴. سید رضی، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، خطبه

۵. همان، خطبه ۱۹۲، ص ۲۸۰.

حضرت علی علیه السلام می‌فرمایند: «هیچ کس را نیافتم که بدون علت درباره چیزی تعصب بورزد، جز با دلیلی که با آن ناآگاهان را بفریبد جز شما! زیرا درباره چیزی تعصب می‌ورزید که نه علتی دارد و نه سببی ... پس اگر در تعصب ورزیدن ناچارید، برای اخلاق پسندیده ... تعصب داشته باشید ...»^۱.

در این روایت چند نکته حائز اهمیت است:

۱. برخی تعصب دارند تا بتوانند انسان‌های جاهل و نادان را بفریبند و از این طریق افکار شیطانی خود را عملی کنند.
۲. عده‌ای بی‌دلیل متعصب‌اند. اینان گاه با زیچۀ دیگران قرار می‌گیرند، اما امید نجات دارند؛ زیرا به تعصب خود آگاه نیستند و قصد انحراف دیگران را هم ندارند.
۳. تعصب در امور خیر و اخلاق پسندیده، این تعصب خوب و جایز است که از آن با عنوان عرق دینی و ملی یاد می‌شود.

بنابراین، تعصب در معنای سوم که معنی غیرت است، امری پسندیده و شایسته است. این تعصب با شعور و آگاهی همراه است.

حضرت علی علیه السلام با اینکه خلیفه و جانشین پیامبر صلی الله علیه و آله بود، اما با مقام والایی که داشتند به جای آنکه جنگ و جدال به راه اندازند، به کسانی که دانسته یا ندانسته نزد ایشان آمدند تا در برابر ابوبکر با وی بیعت کنند، فرمود: «ای مردم! امواج کوه‌پیکر فتنه‌ها را با کشتی‌های نجات (علم - ایمان و اتحاد) در هم شکنید؛ از راه اختلاف و پراکندگی کنار آید. تاج تفاخر و برتری جویی از سر بنهید. (دو کس راه صحیح را پیموندند) آنکس که با داشتن یار و یاور و نیروی کافی بپا خاست و پیروز شد و آنکس که با نداشتن نیروی کافی کناره‌گیری کرد و مردم را راحت ساخت. زمامداری بر مردم همچون آبی متعفن و یا همانند لقمه‌ای است که گلوگیر می‌شود. آنانکه میوه را پیش از رسیدن بچینند، همچون کسی است که بذر را در کویر و شوره‌زار می‌پاشد.»^۲

حضرت علی علیه السلام که تنها هدفش حفظ مکتب و وحدت بود، به خاطر مقامات ناچیز دنیوی، کینه کسی را به دل نمی‌گرفت. همین‌که با خلفا بیعت کرد، نظر خود را نگاه داشت و در پنهان و آشکار با آنان صمیمانه رفتار کرد و علیه آنان حيله و دسیسه‌ای که معمول سیاستمداران طاغوتی است، بکار نبرد.

حضرتش علیه السلام در خطبه معروف به شقشقیه می‌فرماید:

۱. همان، ص ۲۷۹.

۲. سید رضی، نهج البلاغه، ترجمه دشتی، خطبه ۵.

«عاقبت دیدم صبر و بردباری به عقل نزدیک‌تر است، از این رو آنچنان صبر کردم در حالی که گویی خاشاک در چشمم و استخوان راه گلویم را گرفته بود.»^۱

زمینه‌های وحدت

۱. احادیث شیعه و همبستگی

در بیان چگونگی معاشرت شیعه با اهل سنت احادیث فراوانی در کتب روایی شیعه وجود دارد که به ذکر نمونه‌ای بسنده می‌کنیم:

«بَابُ وَجوبِ عَشْرَةِ النَّاسِ حَتَّى الْعَامَّةِ بِإِذْنِ الْأَمَانَةِ وَإِقَامَةِ الشَّهَادَةِ وَالصَّدَقِ وَاسْتِحْبَابِ عِيَادَةِ الْمَرْضَى وَشَهَادَةِ الْجَنَائِزِ وَحُسْنِ الْجَوَارِ وَالصَّلَاةِ فِي الْمَسَاجِدِ؛ بَابُ وَاجِبِ بُوْدِنِ زَنْدِغِي مَسَالِمَتِ أَمِيْزِ بَا مَرْدَمِ، حَتَّى اَهْلِ سَنَتِ؛ بَدِيْنِ صَوْرَتِ كِه اِمَانَتِ اَنَانِ رَا اِدَا كَنِيد وَ بِه سُوْدِ اَنَانِ شَهَادَتِ دِهِيْدِ وَ بِه رَاسْتِگُوِيِي بَا اَنَانِ پَايِنْدِ بَاشِيْدِ وَ مَسْتَحَبِ اسْتِ كِه مَرِيْضِ هَايِ اَنَانِ رَا عِيَادَتِ وَ جَنَازَه هَايِ اَنَانِ رَا تَشِيْعِ وَ بَا هَمَسَايِگَانِ رِفْتَارِ نِيكُو وَ دَر مَسَاجِدِ حَضُوْر دَاشْتِه بَاشِيْدِ.»

۲. علمای شیعه و همبستگی

رساله‌های عملیه مراجع تقلید، گواه خوبی است بر اینکه علما و فقهای شیعه در مسائل مختلف مانند؛ طهارت و نجاست، احترام مال و جان، ارث، ازدواج، دیه و قصاص و سایر احکام، میان مسلمانان فرقی قائل نیستند. البته مدرک این فتواها، احادیثی است که در کتب فقهی به آن تمسک شده است.^۲

از دیدگاه علمای شیعه برای ایجاد و حفظ اتحاد میان مسلمانان، در شرایط خاص، شیعیان می‌توانند برخی از عباداتشان را مانند اهل سنت به‌جا آورند. حضرت آیت‌الله العظمی خویی در این باره می‌فرماید:

«حکمت در تشریح این حکم، مداوات و هماهنگی و وحدت کلمه میان مسلمانان است و اینکه شیعه فرق خود را با اهل سنت (در اهتمام به مسئله اتحاد) آشکار کنند و این ملاک و حکمت، امروز هم وجود دارد. پس مستحب است حضور در مساجد اهل سنت و نماز خواندن با آنان برای اینکه (این سماحت شیعه) آشکار شود و میان

۱. همان، خطبه ۳.

۲. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۸، ص ۳۹۸.

۳. همان، ص ۳۵.

مسلمانان اتحاد کلمه به وجود آید.^۱»

۳. جامعه و همبستگی

بر اساس احادیث و فتاوی فقها و علمای شیعه در ایران، ملت و دولت اسلامی ایران به اهل سنت با دیده احترام می‌نگرند و با آنان زندگی مسالمت‌آمیز دارند. استان‌های سیستان و بلوچستان، کردستان، جنوب خراسان و گلستان در ایران، بهترین شاهد بر این مطلب است.

آزادی و احترامی که اهل سنت در ایران دارند، هیچ‌یک از کشورهای اسلامی، که اکثریت مردم و حکومت غیرشیعی است، برای شیعیان قائل نیستند. دلیل این دوگانگی را باید در عملکرد علمای شیعه و اهل سنت جستجو کرد. اما تشیع و تسنن دو مذهبند که اشتراکات و افتراقاتی هم دارند، اما اختلافات مذاهب نباید موجب خلل در همبستگی مسلمانان گردد. به همین دلیل آنان که از اتحاد و همبستگی مسلمانان در هراسند، می‌کوشند با تحریف و اتهام، موارد اختلاف را بزرگ جلوه دهند و به اهداف شوم خود برسند.

نمادهای وحدت درامت اسلامی

۱. زبان عربی

بهترین وسیله برای ایجاد وحدت بین‌المللی بین مسلمانان - که از بزرگترین آرزوهای متفکران و اندیشمندان این عصر است - ایجاد یک زبان بین‌المللی است. مسلمانان در سرتاسر عالم اسلام با اینکه در زبان، اخلاق و عادات با هم تفاوت دارند، اما در یک امر اشتراک و وحدت دارند و آن زبان قرآن است. این امر بهترین وسیله‌ای است که می‌توان با آن وحدت اسلامی را مستحکم کرد.^۲

بنابراین زبان عربی رشته‌ای است که ملل اسلامی را به هم پیوند می‌دهد و نقش مهمی در وحدت ایفا می‌کند. پس لازم است در حفظ و یاد آن کوشید.

۲. حج

حج، کامل‌ترین عمل عبادی برای ایجاد ارتباط بین ملت‌های اسلامی می‌باشد.

۱. همان، ص ۳۷.

۲. اداره پژوهش و نگارش تبلیغات اسلامی، کتاب وحدت، به نقل از تحف العقول، ص ۳۴.

حج، کنگره عظیم الهی است که نقش بس مهمی در عظمت مسلمانان و حفظ کیان بین‌المللی ایشان ایفا می‌کند. آثار بسیار مفیدی که به وسیله این عبادت پدید می‌آید، قابل انکار نیست!^۱

جمعیت انبوه مسلمانان جهان می‌تواند در اوضاع سیاسی جهان و سرکوب جهان‌خواران و برقراری عدالت، نقش مهمی بر عهده داشته باشد. حج، کامل‌ترین عبادت اجتماعی - سیاسی است که نسبت به نماز جمعه و نماز عیدین شعاع بسیار وسیع‌تری دارد. مردم مسلمان از سراسر جهان در مکانی مقدس گرد می‌آیند و درباره پیشرفت و تعالی امت اسلامی می‌اندیشند و برای بهبود اوضاع مسلمین راه‌های مناسبی در نظر می‌گیرند.^۲

۳. مسجد

حاضر شدن در مسجد از هر حیث قابل توجه است و اثر فراوانی در ایجاد وحدت و هماهنگی بین مسلمانان دارد. اصولاً شخصی که در میان جمعیتی که هدف مشترک دارند، بایستد، قدرتی احساس می‌کند که در حال انفراد فاقد آن است. گذشته از آن، جمع شدن در مکان مقدسی همچون مسجد، اضطراب و نگرانی را از بین می‌برد و افراد را در جهت رسیدن به هدف خویش برای مبادرت به هر اقدامی آماده می‌سازد و چون هدف مشترکی دارند، این احساس ایجاد می‌شود که شکست ناپذیرند.^۳ به همین دلیل در اسلام سفارش بسیار شده که مردم به مسجد بروند و نمازهای خود را در مسجد به جا آورند. نماز خواندن در مسجد بسیار فضیلت دارد. در برخی از روایات آمده است:

«هر کس مسجدی در نزدیک خانه‌اش باشد و در آنجا نمازش را به جا نیاورد، نماز را کامل به جا نیاورده است.»^۴

۴. نماز جمعه

یکی از فرایض بسیار مهم در اسلام نماز است که از آن به «ذکر الله اکبر» و «عمود

۱. همان، ص ۱۶۲.

۲. همان، ص ۱۶۳.

۳. اداره پژوهش و نگارش تبلیغات اسلامی، کتاب وحدت، ص ۱۶۰.

۴. شیخ حرعاملی، وسایل الشیعة، ج ۱، ص ۳۰۳.

الدین» تعبیر شده است. در اهمیت نماز همین بس که سایر اعمال و عبادات با آن مقایسه و سنجیده می‌شود، اما نماز جمعه دارای ویژگی خاصی است. این نماز یک فریضه عبادی تنها نیست، بلکه حاوی ابعاد گسترده اجتماعی و سیاسی نیز هست. علاوه بر این جلوه‌ای از شکوه و عظمت و قدرت و صلابت اسلام بدین وسیله به نمایش گذاشته می‌شود. نماز جمعه یکی از راهکارهایی است که با تبادل افکار و اطلاعات و مشاوره و همکاری و همیاری آحاد و اقشار جامعه می‌تواند بسیاری از مشکلات فردی و اجتماعی را حل نماید.

ملاحظات پایانی

با بررسی آیات قرآن کریم و سنت معصومین علیهم‌السلام و مطالعه سخنان بزرگان به این نتیجه می‌رسیم که وحدت در وحله اول به نفع خود مسلمانان است. چه بسا با پیوند برادری و همدلی میان آنان و مستحکم کردن زنجیرهای همدلی و برادری می‌توان دسیسه‌های شیاطین و منافقان را خنثی نمود. این اتحاد بیشتر به نفع ملل رنج دیده و ستم‌دیده است. بنابراین مسلمانان در سرتاسر جهان باید دل‌های خویش را به هم نزدیک نمایند و اجازه ندهند دشمنان از تفرقه میان آنان سوء استفاده نمایند.

پیشنهادها

در راستای ایجاد وحدت و انسجام اسلامی لازم است تا بنیادهای اعتقادی و دینی و اخلاقی افراد تقویت شود. در این باره رسانه‌های گروهی مهم‌ترین نقش را بر عهده دارند.

- تقویت هویت ملی و گسترش روحیه برادری میان آحاد جامعه، تأثیر مستقیم در ایجاد وحدت دارد.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی.
۳. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۵۴.
۴. موثقی، احمد، استراتژی وحدت در اندیشه سیاسی اسلامی، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۰.
۵. اداره پژوهش و نگارش، کتاب وحدت، وزارت ارشاد اسلامی، بی‌جا، ۱۳۶۲.

۶. حکیمی، محمد، *جهانی سازی مهدوی و جهانی سازی غربی*، دلیل ما، قم، ۱۳۸۵.
۷. حرّانی، ابومحمد، *تحف العقول*، ترجمه صادق حسن زاده، آل علی علیه السلام، قم، ۱۳۸۵.
۸. فرید تنکابنی، مرتضی، *الحديث*، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۷.
۹. محمدی ری شهری، محمد، *میزان الحکمة*، مکتب الاعلام الاسلامی، قم، ۱۴۰۴ ق.
۱۰. الهندی، علاء الدین علی المتقی بن حسام الدین، *کنز العمال*، مؤسسه الرساله، بیروت، ۱۴۱۳ ق.
۱۱. مجلسی، محمد تقی، *بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار*، مؤسسه الوفاء، بیروت، لبنان، ۱۴۰۳ ق.
۱۲. الطبرسی، فضل بن حسن، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۸۱.
۱۳. خمینی، روح الله، *صحيفة نور*، گردآورنده: عبدالرحیم موگه‌هی، قم، ۱۳۷۲.
۱۴. جیکنز، ریچارد، *هویت اجتماعی*، ترجمه تورج یار احمدی، شیرازه، تهران، ۱۳۸۱.
۱۵. حرعاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعة*، دار الکتب الاسلامیة، تهران، ۱۳۲۳ ق.
۱۶. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، ترجمه جواد مصطفوی، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت علیهم السلام، تهران، ۱۳۴۸ ق.